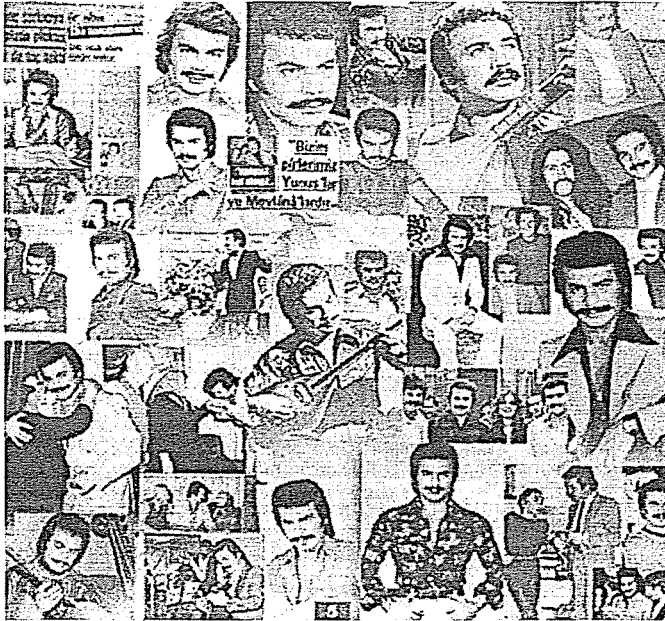

MÜSİKİMİZDE ORHAN GENCEBAY TAVRININ

DİNÎ-FELSEFÎ MOTİFLERİ

Mehmet HARMANCI

Yazma aşamasına gelene dek bu yazı için "Orhan Gencebay Arabeskinin Dini-Felsefi Motifleri" başlığını düşünmüştüm. Ancak yazım aşamasında bu konudaki tereddütlerim fikrimin değişmesine yol açtı. Tereddüdün temel kaynağını "arabesk" kavramı oluşturunuyordu. Çünkü Orhan Gencebay kendiyle yapılan konuşmaların neredeyse tamamında yaptığı müziğe "arabesk" denmesinden doğan rahatsızlığını deklare etmekteydi*. Sanatçıyı buince rahatsız eden bir konu benim de zihnimi meşgul etti ve yaygın bir anlaşılrlık arzetmesine rağmen yazıya o şekilde başlamaktan vazgeçtim. Zaten yaptığım çalışmanın sonucunda kanaatlerim de sanatçının vurguladığı ve istediği şeklin doğruluğu yönünde şekillenmişti. İlerleyen sahifelerde Orhan Gencebay'ın yaptığı müziğin niçin arabesk olup/olamayacağını tartışacağız ancak başlıkta gerçekleşen bu köklü değişikliği açıklamadan yazıya girmek istemedim.

* Bu konuda sanatçının açıklamaları için yazıda sözü geçen söyleşilere bakılabilir.

Orhan Gencebay 1944 yılında Samsun'da doğdu. Altı yaşından beri müzik ile filen uğraşmakta. Profesyonel olarak 1968'de çıkardığı ilk plaktan bugüne dek 28 albüme** sahip. Eserlerinin tirajı legal 60 milyon, korsan 90 milyon kopye ile toplamda 150 milyona varan bir rakama ulaştı. Orhan Gencebay'ın 1000'e yakın bestesi var. Bunun yaklaşık 400'ünü kendisi seslendirdi. Pek çok eseri de çeşitli sanatçılar tarafından 30 yılı aşkın bir süredir seslendirilmekte. Sanatçı 36 sinema filminde başrol oynadı ve 90'a yakın filmde müzik direktörlüğü yaptı. Dokuz üniversite tarafından fahri doktor ünvanı verilen Gencebay bir zamanların en çok hayran kulübüne ve şimdinin en çok internet web sitesine sahip isimlerinden biri. Sanatçı hakkında birçok tez ve araştırmanın yapıldığı da biliniyor¹.

Diğer, sosyolojik, felsefi, bilimsel vb. gerekçeler bir yana sadece yukarıda sıralanan veriler bile Orhan Gencebay'ın yakın dönemde musikîmizde neler yaptığını, nasıl yaptığını merak etmek ve araştırmak için yeterli gerekçe olarak çıkıyor karşımıza.

Orhan Gencebay'ın eşine az rastlanır cinsten bir teveccühe (mesela yaklaşık 150 milyonluk plak/kaset tirajı) mazhar olmasının nedeni nedir? Devlet destekli müzik çevreleri ve entelektüel kesimlerce dışlanmış, yoksayılmış olmasına rağmen varlığını inkâr edilemez bir fenomen olarak ayakta tutabilmiş olmasının sırrı nedir? Bir sanatçının 30 yıl boyunca, 3-4 kuşağı etkileyen ve tekrar tekrar popülerlik kazanan eserler ortaya koymasını nasıl açıklamalıyız? Yaptığı müzikten dolayı uzun yıllar ambargoya uğradıktan sonra yine aynı müzikle aynı çevrelerce "devlet sanatçısı" pâyesine layık görülmüş olmaktan doğan paradoks kimin hanesine tutarsızlık, kimin hanesine de başarı olarak yazılmalıdır? Sordukça arkası kesilmeyecek pek çok soruya gebedir, Gencebay'ın yapmaya çalıştıkları...

Orhan Gencebay'ın yaptığı müzik sözkonusu olunca hemen sözün köyden kente göç ve varoş/gecekondu meselesine getirildiğini görürüz. Onun hakkında yapılan araştırmalarda, yazılan eserlerde de çoğunlukla konunun bu ekseninde ele alındığını söyleyebiliriz².

Gerçekten de Orhan Gencebay'ın müziğini en iyi açıklayan çerçeve bu mudur? Yoksa sanatçının hem halk katmanlarında tutulmasında, hem de alanında uzun süre tutunabilmiş olmasında başka gerekçelere de bakılmalı mı?

** Albümlere ait verdiğimiz bu rakam kesin değil. Çünkü başlangıçta plaklara okunan parçalar teknik imkânların değişmesiyle kaset/ albüm şeklini almıştır. Bu da albüm sayısının farklı kaynaklarda farklı şekilde zikredilmesine yol açmaktadır. Çeşitli kaynaklarda 25, 27 gibi rakamlar geçmekteyse de bizim tespit edebildiğimiz, sanatçının kendi firmasının dışında yayınlanan albümleri de dahil 28 eseri elimizde mevcuttur.¹ Bu bilgiler için bkz:

List 2000'e ait olan "http://www.list2000.com.tr/orhan_gencebay/tr/default.htm"; "<http://bornova.ege.edu.tr/mergen>" internet adresleri; M. Özbek, Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski; Zaman Gazetesi, 20 Şubat 1996, "Biz de bu ülkenin sesiyiz." Orhan Gencebay'la yapılan söyleşi; İskele-Sancak Programı, A. Hakan'ın O. Gencebay ile yaptığı söyleşi, Kanal 7 Tv, 25 Aralık 1998.

² bkz: N. Güngör, Sosyokültürel Açısından Arabesk Müzik; N. Özbek, a.g.e.; N.Gürbilek, "Ben de isterem", Defter, yaz 1999, yıl: 12, Sayı: 37.

Gördüğümüz o ki, Gencebay ısrarla yaptığı müziğin Türkiye'nin müziği olduğunu söylüyor. Göç edenlerin ya da varoşların müziği, en azından sadece onların müziği, olmadığını da³...

Yukarıda sözü edilen tiraj ve başarı da bu müziğin dar bir alanda belli bir tabakayla sınırlı kalmadığını, okumuşundan cahiline, kentlisinden köylüsüne çok farklı kesimlere hitabettiğini gösteriyor.

O halde Gencebay'ın başarısını nerede ve nasıl aramalı/anlamalıyız?

Sanatçının eserlerinin güfte yapısına eğildiğimizde tutulmasının ve tutunmasının nedenlerine de yönelmiş oluyoruz.

Çünkü Orhan Gencebay'a göre *müziği* bir arayıştır⁴. Bu arayış, söz dokusuna da, melodik yapıya da yansıyan bir arayış.

Bizim güfteler üzerinde yaptığımız çalışma, bu arayışın halka doğru ve halkın toplumsal bilinçaltına seslenecek doğrultuda olduğu kanaatini uyandırıyor. Bunun içindir ki mûsikîmizde^{***} Orhan Gencebay'a has bir tavırdan bahsedilecekse bunun köyden kente göç gerçeğinden önce, en az iki gerekçesinden daha söz edilmelidir:

Bunlar sanatçının eserlerinin hem beste, hem de güfte bakımından halkın yabancılaşmaktan çekmeyeceği özelliklere sahip oluşu, halk inançlarıyla bağdaşması ve Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde müzik alanında yapılmak istenen yeniliklerin dayatmalara dönüştürülmüş olmasıdır.

ORHAN GENCEBAY'IN ESERLERİNİN HALK İNANÇ VE KÜLTÜRÜ PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Gencebay, mûsikîmizde, din mûsikîsi ile uğraşmamasına rağmen eserlerinde dînî kavram ve ifadelere en çok yer verenlerden birisidir.

Onun söz yapısı ciddi bir araştırma, düşünme ve tercihin sonunda oluşmuş görünmektedir. Bugüne dek yayımlanmış albümlerindeki⁵ şarkı sözlerini esas alarak konuşursak belirli fikirlerin vurgulandığını, kendi içinde sözlerin felsefi bir temellenmeye ve bütünlüğe sahip olduğunu görürüz.

Ayrıca Gencebay'ın albümlerine aldığı eserler için söz seçiminde itinalı olduğunu ve tercihe gittiğini de söylemeliyiz. Çoğunlukla bestesi ve güftesi

³ Kanal 7 Televizyonunda (25.12.1998) yapılan söyleşi, Zaman (20.02.1996)'da yapılan söyleşi.

⁴ Kanal 7 Televizyonunda yapılan söyleşi.

^{***} Bu ifadeyi düünden bugüne süregelen, bugün "Türk Sanat Müziği" ve "Türk Halk Müziği" tamlamalarında ifadesini bulan Türk Müziğinin tamamını kapsayacak anlamıyla kullanılmaktadır...

5- Orhan Gencebay'ın albümlerini şöyle sıralayabiliriz:

1.Musalla Taşı. 2.Bir Teselli Ver. 3. Kaderimin Oyunu. 4.Batsın Bu Dünya. 5.Hatasız Kul Olmaz. 6.Sarhoşun biri. 7.Benim Dertlerim. 8.Yarabbim. 9. Aşk Ben Yaratmadım. 10.Ben Topraktan Bir Canım. 11.Kördüğüm. 12.Bir Damla Mutluluk. 13.Leyla ile Mecnun. 14.Dil Yarası. 15.Beni Biraz Anlasaydın. 16.Cennet Gözlüm. 17.Akma Gözlerimden. 18.Emrin Olur. 19.Ya Evde Yoksan. 20.Utan/Dokunma. 21.Hasret Rüzgârı. 22.Sen de Haklısın. 23.Yalnız Değilsin. 24.Hayat Devam Ediyor. 25.Gönül Dostu. 26.Küstüm Çiçeği/Kıralık Dünya. 27.Orhan Gencebay Klasikleri. 28.Cevap Ver.

kendine ait eserleri albümlerine alırken 30 yılı aşkın bir süredir yürüttüğü çalışmalarında güftesini aldığı isimler oldukça azdır:

Abdullah Nail Bayşu, Dr. Selma Çuhacı, Metin Çerezcioglu, Cemal Safi, Turan Saydam, Erol Şahin, Vural Şahin, Ali Tekintüre.

Bu da gösteriyor ki sanatçı güfte seçiminde dikkatli ve titizdir. Daha önce sözünü ettiğimiz felsefi/fikri bütünlüğe de bu sayede varabilmiştir.

ŞARKI SÖZLERİ VE HALK KATINDA KULLANILAN DEYİMLER, ATASÖZLERİ, İFADE KALİPLERİ

Orhan Gencebay'ın şarkılarında, çokça kullandığımız deyim ve ifade kalıplarını sıkça bulabiliriz. Ancak bu daha çok Barış Manço'nun şarkılarında olduğu gibi deyim, atasözü ya da benzeri ifade kalıplarının motamo alıntılanması şeklinde değil de sözlerin kullanılış biçimi ve içeriğinde ortaya çıkar:

Gencebay, "pişmiş aş soğuk su katmak"tan bahseder:

Gördün mü yaptığını yalnız kaldığını

Pişmiş aş nasıl da soğuk su kattığını

(Emrin Olur/Tövbe)****

Sevenin balinden sevenler anlar

(Bir Teselli Ver/Bir Teselli Ver)

Unut deritten zevk almayı

Seni ancak seven anlar

(Aşkı Ben Yaratmadım/Vazgeç Gönlüm)

**** Şarkı sözlerinin yeri gösterilirken parantez içindeki ilk isim albüme, ikinci isim şarkı ismine aittir.

derken de halk arasında dolaşan ve Nasredin Hoca'ya mal edilen "damdan düşenin halinden damdan düşen anlar", "tok açın halinden ne anlar" gibi deyimleri çağırıştır. Benzer örnekleri çoğaltmak mümkün:

Sabret gönlüm sabret

Sabrın sonu selamet

Diye diye belki de

Kopar bir gün kıyamet

(Ya Evde Yoksan/Uyu Ey Gönlüm)

Basarım ben bağırma

Sabır denen taşları

(Sen de Haklısın/Kime ne)

Arayan bulur derler

Belayı da Mevlayı da

(Gönül Dostu/Ne Çıkarsa Bahtına)

Ey gözüümün nuru

Gönlümün varı.

(Cevap Ver/Cevap Ver)

Şarkıların sözlerinde bu tür ifadelerin doğrudan aktarılmasından öte, şarkının içinde yeni bir dizge ve harmoniyle yer alıyor olması '90 'ların Pop Müziğinde beliren kolaycı, tüketilebilir, çabucak aşınan sözler yazmaktan da korumuştur Orhan Gencebay'ı...

Hattâ Orhan Gencebay sözünü ettiğimiz kalıp ifadeleri o kadar başarıyla kullanmış ve yenilemiştir ki, kimi zaman bu ifade kullanımdaydı da Gencebay oradan mı aldı, yoksa ilk kez bunu Gencebay söyledi de sonra deyim diye algılamaya mı başladık sorusu gelmekte insanın aklına:

Hatasız kul olmaz.

Sevenin halinden sevenler anlar.

Hor görme garibi

Ben doğarken ölmüşüm

Sevenler mesut olmaz.

Batsın bu dünya

Başa gelen çekilirmiş

türünden ifadeler, sözünü ettiğimiz cinsten şüphelere yol açacak, çok yaygınlaşmış deyimlerdir günümüzde.

Bu söz dokusu Türk Halk Müziği, Türk Sanat Müziği, Oriental Müzik ve Batı Müziği formlarının bileşimiyle buluşunca halka hiç de yabancı gelmeyecek bu müziğin ortaya çıktığını görüyoruz. Gencebay'ın tabiriyle, "özgür yapı ve serbest çalışmalar"ın yanı⁶.

ŞARKI SÖZLERİ VE HALK KATINDA KABUL GÖRMÜŞ İNANIŞLAR, DİNİ KAVRAMLAR

"İnsan kısmetini aramazsa kısmeti insanı arar."⁷ denir bir atasözünde. Bu Gencebay'a ait

⁶ Kanal 7 Televizyonunda yapılan söyleşiden.

⁷ F. Fazıl Tülbentçi, Türk Atasözleri ve Deyimler, İstanbul 1977, s. 311.

Belki çare var amma

Beni nereden bulacak

(Sarhoşun Biri/Sen de Bizdensin)

sözleriyle tersten ilginç bir paralellik sergilemektedir. Çoğunlukla ümit yanı ağır basan karakterde olmasına rağmen burada ilginç şekilde bir ümitsizliğe yönelme vardır. Ancak bu ümitsizlik bile kesin bir ye's değildir. Çünkü çârenin varlığından değil, elde edilmesinden doğan bir şüphe vardır ortada. Yukarıda bahsi geçen atasözüyle koşutluk içinde bir de hadis vardır:

"Eceli insanı nasıl arar bulursa, rızkı da öyle bulur."⁸

Yazgı önemlidir inancımızda, kültürümüzde... "Yazılan gelir başa" der bir Türk atasözü⁹. Orhan Gencebay da:

Başa gelen çekilirmiş

Çekemem diyemem

(Musalla Taşı/Başa Gelen Çekilirmiş)

der şarkısında.

Orhan Gencebay, dermansız derdin olmayacağını söyler:

Hatasız kul olmaz batamla sev beni

Dermansız dert olmaz dermana sal beni

(Hatasız Kul Olmaz/Hatasız Kul Olmaz)

Halk arasında da yaygın bir inanışa denk düşen bu söyleyiş, "Allah, her derdin dermanını vermiştir."¹⁰ hadisinde karşılık bulmaktadır.

Meşhur bir hadisle (Yaratana isyan olan yerde kula kulluk yoktur¹¹.) uyum içindeki,

Kula kulluk edene yazıklar olsun.

(Batsın Bu Dünya/Batsın Bu Dünya)

sözü de hâlâ slogan gibi hatırlanan bir söz olarak Orhan Gencebay'ın müziğinin ürünüdür.

Bu demek değildir ki sanatçı dînî referanslara, halk inanışlarına bakarak söz yazmıştır. Ancak sanatçı içinden çıktığı toplumun inançlarını yadsınamış,

⁸ ez-Zerkeşî, et-Tezkira fî'l-Ehadisi'l-Müştehra, s. 131; aktaran; Selman Başaran, Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri, Bursa 1994, s. 22

⁹ F. F. Tülbentçi, a.g.e., s. 554

¹⁰ Ebu Davud, Tıbb, 1 (2/396); Muvatta, Ayn, 12 (2/944); (aktaran: Selçuk Coşkun), "Halkın Hadis Bilgisi Üzerine Mahalli Bir Araştırma", Hadisin Dünyü Bugünü ve Geleceği Sempozyumu.

¹¹ Camiu's Sağır, c. II, s. 203; (aktaran: S. Başaran), a.g.e., s. 21.

onu özümsemiş ve sergilemiştir. İşte bu nokta, büyük halk kitleleri nezdinde Orhan Gencebay'a yer açan etmenlerden biri olarak görülebilir.

KADER

Orhan Gencebay tavrından ve müziğinden söz edilecekse bunun en özgün yanlarından birini "kader meselesi"ne bakış oluşturmaktadır.

Alın yazısının olduğuna inanmayan sanatçı *kadere* inanmaktadır¹². Ancak kader anlayışı ehl-i sünnet içinde ya da ehl-i kible dahilinde herhangi bir zümrenin görüşüyle¹³ tam olarak örtüşmüyor olsa da kendine has bir kader yorumuna sahiptir o. Her ne kadar, *rüzgâr önünde bir yaprağa dönmekten*¹⁴ bahseden şarkıları varsa da kendisini "kaderci" olarak görmemektedir. Ona göre kader ihtimaller hesabıdır. Biz ihtimalleri yaşarız. Onlar arasından yaptığımız seçime göre şekillenir hayatımız¹⁵. Böylece isyan edilen kaderle, ıkrar edilen kader farklılaşır. İsyân feleğedir. Kaderin kendiyse Yaratıcı'la ilintilidir ki Orhan Gencebay'ın bu yönden hiçbir isyan ve serzeniş yoktur.

Yani kaderin insanlara bakan yüzüyle sorunlar yaşamaktadır sanatçı. Bizim elimizde olduğu halde yapmadıklarımıza kızmaktadır. Yanlış tercihleredir isyanı. Onun için en isyankâr eseri olarak görülebilecek "Batsın Bu Dünya"yı takdim ederken (*O. Gencebay Klasikleri/I-II*) bile "daha güzel, daha mutlu..." bir dünya için bu dünyanın batmasını ister. Kendi kendimize ettiklerimize isyan eder.

Belki de bunu en güzel şekliyle Sezai Karakoç'un şu satırlarında bulabiliriz: "İslâm'da kör ve mahkum edici alinyazısı anlayışı söz konusu değildir. Yaşananlar bir irade imtihanı, gönül imtihanıdır"¹⁶.

İşte tam bu noktada, zannedilenin aksine, Orhan Gencebay müziğinin kaderci bir teslimiyetçilik yerine, dinamik bir iradeciliğe dönüştüğünü görürüz. Yani, yine Karakoç'un dizeleriyle, söyleyecek olursak, *kaderin üstündeki kadere* inanmalı, niyetlenmeli ve ona yönelmeliyiz.

HELÂLLİK-NİKÂH

Bu müziğin ilginç ifade kullanımlarından biri de nikâh kavramı çevresinde görülür.

¹² Kanal 7 Televizyonundaki (25. 12. 1998) söyleşi.

¹³ Bu konu için bkz: N. es-Sâbûnî, Mâtüridiyye Akaidi; Taftazânî, Şerhu'l-Akaid; B. Topaloğlu, Kelâm İlmine Giriş.

¹⁴ Bu tam Cebriye'nin görüşüdür.

¹⁵ Kanal 7 Televizyonundaki söyleşi; Zaman, 20 Şubat 1996; M. Özbek, a.g.e., s: 218-219.

¹⁶ S. Karakoç, Yitik Cennet, s. 55.

Kadın erkek arasındaki ilişkinin mahiyeti ne olursa olsun ilişki nikâh kavramıyla anlatılır.

"Gönül nikâhı", "Aynılık nikâhı", "Helâlimsin" ifadeleri mükerrer geçen ifadeler olup ilişkiyi meşru bir zeminde ele almaya yönelir.

Buna benzer bir refleksin içki konusunda da varlığından söz açabiliriz. "İçki" tabiri sıklıkla kullanılmasına rağmen tamamen aynı anlamı taşımaz.

İçtiğim her aşk meyinde

Hep seni içer gibiyim.

(Sarhoşun Biri/Sarhoşun Biri)

derken içki mecazi bir anlama bürünerek tasavvuf literatürüne geçiş yapacak bir hassasiyeti andırmaktadır. Oysa,

Senin gibi aldatır

Kandırır diye içtim

(Cevap Ver/İçtim)

dizelerinde ilk anlamıyla karşımıza çıkar. İçen içtiğinin çâre olmadığını bilir ama çâresizliğinden içmekten de vazgeçmez.

Bu köhne meyhane yuvam değil ki

Bu akşam gidecek yerim olsaydı

(Gönül Dostu/Gidecek Yerim Olsaydı)

dizeleriye yine çaresizliğin içkiye mahkûm ettiği bir şahsın ağzından çıkmaktadır. Yaptığının çıkış olmadığını bilmesine rağmen savunmaktan da geri durmayan bir ağızdan...

YALAN/FANİ/KOCA DÜNYA

Orhan Gencebay'ın yaslandığı geleneği gösterir en iyi göstergelerden biri de "dünya" kavramı etrafında geliştirdiği yorumlardır.

İslâm inancının bu konuda temeli sayılabilecek dayanak noktalarından birisi,

"dünyada bir garip/yabancı ya da bir yolcu gibi ol"¹⁷ hadisidir. Bu doğrultuda şu atasözünden de bahsedilebilir: "Bu dünya bir kervansaraydır konan göçer"¹⁸.

Meçbulden gelmişim

Meçbule giderim

Ömür denen bu yolda

(Hatasız Kul Olmaz/Aşk Pınarı)

diyen Gencebay halk dilinde dolaşan şekilleriyle dünyayı nitelendirmekten de geri durmaz.

Dünya fani, dünya yalan, dünya koca (ihtiyar!) olunca onda yapılacak olan da mütevekkil davranmak, hakkına râzı olmak ama hakkını da yedirmemek olmalıdır. Orhan Gencebay bunları öğütler, dünyadan söz ettikçe...

DOĞRUDAN DİNÎ TERMİNOLOJİ

Orhan Gencebay'ın söz dünyasında halkımızın inanç ve kültürüyle dolaylı benzeşim ve bağlantılar kurabildiğimiz gibi dinî terminolojinin doğrudan yer aldığı söz ve şarkılara da rastlarız.

Mesela, "yandık, piştik, elhamdülillah" der, "hepimiz Tanrıdan bir parça değil miyiz" der, Allah'tan, Tanrıdan, melekten, şeytandan, ilâhtan, secdeden, namazdan, nikâhtan, musallâdan, mezardan, niyazdan, duadan... bahseder.

Tasavvuf duyarlığını yansıtaacağı bir senfoni yazmaktan bahseden sanatçı *hepimiz Tanrıdan bir parça değil miyiz* derken tasavvuf tarihinin en çetrefil konularından birine de adım atar: Vahdet-i Vücûd.

Ayrılık bile ağıldır/Ayrılığı yaşasaydı derken, *hem gerçeksindir/hem rüyadır* derken bir filozof edası taşır sanki. Bu edayı *Hak aranır eğer varsa/Aranıp da bulunursa/Kimin hakkı kimde kalır/Eğer razı olunursa* dizeleriyle daha da belirginleştirir.

¹⁷ Buhari, Rikak, B.3; Tirmizi, Zühd, B. 25; İbn Mace, Zühd, B. 3; Müsned, II .245 aktaran: S. Başaran, a. g. e. s. 24.

¹⁸ F.F. Tülbentçi, a.g.e., s. 130.

Bütün bunlara dayanarak diyebiliriz ki Orhan Gencebay ne söylediğini bilen, niçin söylediğini bilen bir tavırla çıkar karşımıza. Bu söz ve melodi evreninde halkın midesini karıştıracak, kabullenmesi imkânsız unsurlar da barınmaz.

O filozof değildir ama söylediği sözün farkındadır. Girift fikirler serdetmez ama hikmetli sözler söylemekten de geri durmaz.

Duruşu halkın yanındadır. Söyleyişi halktandır. Söyledikleri halkadır. Vulgarize olmuş haliyle de olsa hakikat araştırması sürdürür gibidir.

ORHAN GENCEBAY'IN KONULARI

Gencebay'ın yaptıklarını geçiş dönemi Türkiye'si ile açıklamak yeterli olmayacaktır. Sanatçı içinde yaşadığı topluma bigâne kalmaz. Ancak yapılan müziğin tamamını da bununla açıklayabileceğini sanmak kolaycılık dolayısıyla düşülecek bir hata olur.

Nurdan Gürbilek'in dediği gibi Orhan Gencebay 70'ler boyunca hep aynı şarkıyı söylemiş olabilir. Başlama dan biten aşklardan, ancak mahşerde kavuşulan sevgililerden, sevgilinin hasretiyle yıllarca beklemekten, kara sevdalardan, gülmeyen bahtlardan, bitmeyen çilelerden, dönülmeyen yeminlerden bahsetmiş olabilir¹⁹.

Ancak işlenen bu temalar o günün konjonktüründen doğmamıştır sadece. Bu temalar yüzyıllardır türküyle, şarkıyla yoğrulan halk bilincinde ve bilgisinde zaten varolan konulardır. Gencebay, gününün gerçeklerini de yadsımadan dönün birikiminden faydalanmayı denemiştir. Eserleri de bunun göstergesidir.

Müzikalite açısından da söylediklerimiz geçerlidir. Bir yüzü hep kendi mûsikîmize dönük olmuştur Gencebay'ın.

Bundan dolayı başta belirttiğimiz gibi başlık "Mûsikîmizde Orhan Gencebay Tavrının Dini-Felsefî Motifleri" şeklini aldı. "Orhan Gencebay Arabeski" ifadesini kullanmaktan da özellikle kaçındık.

Çünkü kendisinden hemen sonra başlayan ve hâlâ sürmekte olan bir müzik tarzı, Orhan Gencebay'ın tarzından etkilendiği ve benzerlikler taşıdığı için o müzik tarzına yakıştırılan isim Gencebay'ı da içine alacak şekilde kullanılagelmiştir.

Oysa Orhan Gencebay kendine benzetilenlerden ilk bakışta sezilmesi güç olsa da birtakım nitelikleriyle ayrılmaktadır.

¹⁹ N. Gürbilek, "Ben de İsterem", Defter Dergisi, a. y.

Bunun içindir ki Orhan Gencebay'ın yaptığı müziğe "arabesk" denecekse "arabesk" diye adlandırılan diğer bütün eserlere başka bir ad bulunmalıdır. Şayet onlar "arabesk" ise (ki bu uygun bir ifadedir onlar için) Orhan Gencebay'ın Türk Müziği içindeki tavrı başka biçimde adlandırılmalıdır.

Ayrıca şunun da altı çizilmelidir ki, Orhan Gencebay, daha önce sözü geçtiği üzere, sadece karşılıksız aşklardan, kara sevdalardan, ayrılıklardan bahsetmez. Onun şarkıları konularına göre tasnif edilecek olsa çok farklı başlıklar karşımıza çıkacaktır.

Meselâ kaba hatlarıyla böyle bir girişimde bulunacak olursak Orhan Gencebay'ın şarkı sözlerindeki konularını şu başlıklar altında toplayabiliriz.

1- Toplumsal meselelere eğilen sosyal içerikli şarkılar:

Yarabbim, Gelin Birlik Olalım, Uyu Ey Gönlüm, Batsın Bu Dünya... gibi

2- Didaktik-felsefi olanlar:

Ziyankâr, Sev Gönlünce Yaşa, Utan, Sen de Bizdensin, Ne Çıkarsa Bahtına, Tek Hece Aşk, Hatasız Kul Olmaz, Hor Görme Garibi, Beni Böyle Sev... gibi

3- İronik-eleştirel-sitemkâr olanlar:

Bakırköy'den Mektup, Bitecek Dertlerimiz, Hep O Yerdesin, Bir de Sen Vur, Kul Bırakmadın... gibi

4- Lirik-romantik şarkılar:

Yukarıda ismi geçenlerden de olmak üzere pek çok şarkısı bu özelliği zaten üzerinde barındırmaktadır.

Bütün bunlardan sonra şunu rahatlıkla tekrarlayabiliriz ki Orhan Gencebay müziğini sadece/büyük oranda "köyden kente göç olgusu" ile açıklamak yetmeyecektir. Ancak bunun yanında Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde ortaya çıkan bir başka gerçek vardır ki bu müziğin tutulmasında/tutunmasında ne denli rol oynamıştır, tartışmaya değer.

ORHAN GENCEBAY TAVRINI HAZIRLAYICI BİR UNSUR OLARAK CUMHURİYET DÖNEMİ MÜZİK POLİTİKALARI

"Halk kültürü ile aydınlar kültürü arasındaki farklılık Cumhuriyet

Türkiye'sinde de sürdürüldü. Şerif Hulûsî'nin belirttiği gibi,(aydınlar) halkla alâkalandıkları zaman onun cehaletini göstermeğe çalışmışlardır. Cumhuriyet bu 'köhne' kültürel kalıpları cahil halktan söküp atacak olan kurtarıcı olarak gösteriliyordu²⁰."

"Köhne kültürel kalıplar"a açılan savaş mûsikî alanında da etkili olmuştu.

"Müzik alanında yapılmaya çalışılan 'devrim' Cumhuriyet'in kültürel dönüşümlerinin en önemlilerinden biriydi. Mustafa Kemal 'uyuşturucu, tembelliğe itici' bulduğu geleneksel Türk Mûsikîsi yerine Batı müziği türlerinin yaygınlaştırılması gerektiğini sık sık ifade etmişti. Resmî müzik eğitimi bütünüyle klasik Batı müziği ve Batı enstrümanlarına dayalı geliştirilmeye, buralarda yeni ve genç yetenekler yetiştirilmeye başlanmıştı²¹."

1926'da alaturka mûsikî eğitimi, resmî eğitim kurumlarından kaldırıldı; böylelikle, 1934'te bu müziğin radyo programlarından çıkarılmasına kadar uzanan bir dizi engelin önü açıldı. 1976'ya kadar da Türkiye'de hiçbir okul ve kamu kuruluşunda alaturka müzik dersine izin verilmedi²².

Müzik konusunda tepeden inmeci bu düzenlemeler halk katında kabul görmediği gibi klasik Batı müziği daha çok yadsınmaya ve dışlanmaya başlandı. O günlerden bugüne Batı müziği halk dilinde "kapı gıcirtısı" gibi ifadelerle de küçümsenir oldu.

Hattâ, Devlet Senfoni Orkestrası'nın konserinden sonra halktan birinin yerel şivesiyle söylediği "Bayburt Bayburt olalı böyle zulüm görmemiştir." sözü, sadece şehir adı değiştirilerek tüm Anadolu kentleri için tekrarlandı. Bu fıkıracık, yakıştırma da olsa klasik Batı müziği ile geniş kitleler arasındaki ilişkiyi iyi özetliyordu²³.

Halk yapısını kabul etmediği gibi kulağının alıştığı, kendine ait olan müzikten de vazgeçmedi. Mısır, Hind film müzikleri, Arap radyoları aracılığıyla ve kendi imkânlarıyla müzik geleneğinin yok olmasına izin vermedi²⁴.

Tam bu sürecin sonunda ortaya çıkan Orhan Gencebay, Cumhuriyet'in ne Batı kültürüne girebilmiş ve ne de İslâm kültüründe kalabilmiş²⁵ ortamını anlayıp değerlendirdi. Hem yenilikçi oldu, hem de geleneğe sahip çıktı. Yaptığı müzik ve akabinde onun müziğine öykünen benzer müzikler halk katmanlarında sıcak bir ilgiyle karşılandı.

²⁰ Ş. Mardin, *Din ve İdeoloji*, s. 107.

²¹ Murat Meriç, "Neler Dinledik, Nelerle Coştuk?", 75 yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları, s. 104.

²² Murat Meriç, a.g.y., s. 195; C. Behar, *Klasik Türk Mûsikîsi Üzerine Denemeler*, s. 140.; N. Güngör, a.g.e., s. 66.

²³ M. Meriç, a.g.y., s. 194.

²⁴ Bkz.: N. Güngör, a.g.e., s. 59-104; M. Özbek, a.g.e. s. 137-213.

²⁵ Erol Güngör, *İslâm'ın Bugünkü Meseleleri*, s. 118.

Orhan Gencebay'ın müziğine halk tarafından gösterilen bu teveccüh, dayatılan müzik politikalarına da bir anlamda verilmiş bir cevaptı.

Artık şimdi Orhan Gencebay'ın tutulması ve tutunmasında yukarıdaki gerekçelerden sonra üçüncü sırada, Türkiye'de yakın geçmişte yaşanan göç, daha doğrusu köyden kente göç olgusunun etkilerinden söz etmek mümkün olacaktır.

Ancak bu konu oldukça çok ele alındığı için biz bu nokta üstünde durmadan geçmeyi yeğleriz²⁶.

SONUÇ YA DA ORHAN GENCEBAY TAVRININ ANLAŞILMASI İÇİN DAHA NELER YAPILMALI?

Bugün karşımızda bir 'Orhan Gencebay Fenomeni' varsa bunun ortaya çıkışını, yükselişini ve tutunmasını doğru değerlendirmek gerekir.

Bu çalışma bağlamında ortaya koymak istediklerimiz aynı noktalarda derinlemesine çalışmalar gerektirecek birkaç hususa dikkat çekmekti. Gözümüze çarpan bu hususları dile getirmekle Orhan Gencebay müziğine yeni/farklı bazı başka pencereler açılabileceği şüphesini uyandırabilmişsek, ne mutlu bize!

²⁶ Bu konu ile ilgili detaylı bilgiler ve örnekler için daha önce adı geçen 'arabesk' konulu eserlere bakılabilir.

Son olarak dikkatimi çeken bir hususu zikredip nokta koymak istiyorum.

Bugüne dek Orhan Gencebay üzerine pek çok araştırma yapılmıştır, ancak bu araştırmalar/tezler hep sosyal bilimler kökenli bilim adamları, özellikle de sosyologlarca yapılmıştır.

Oysa *Orhan Gencebay Müziğinin-Tavrının* ne olup ne olmadığı tam olarak ortaya konulmak isteniyorsa en az güfte kadar beste yapısı ve müzikalite üzerinde de durulmalıdır.

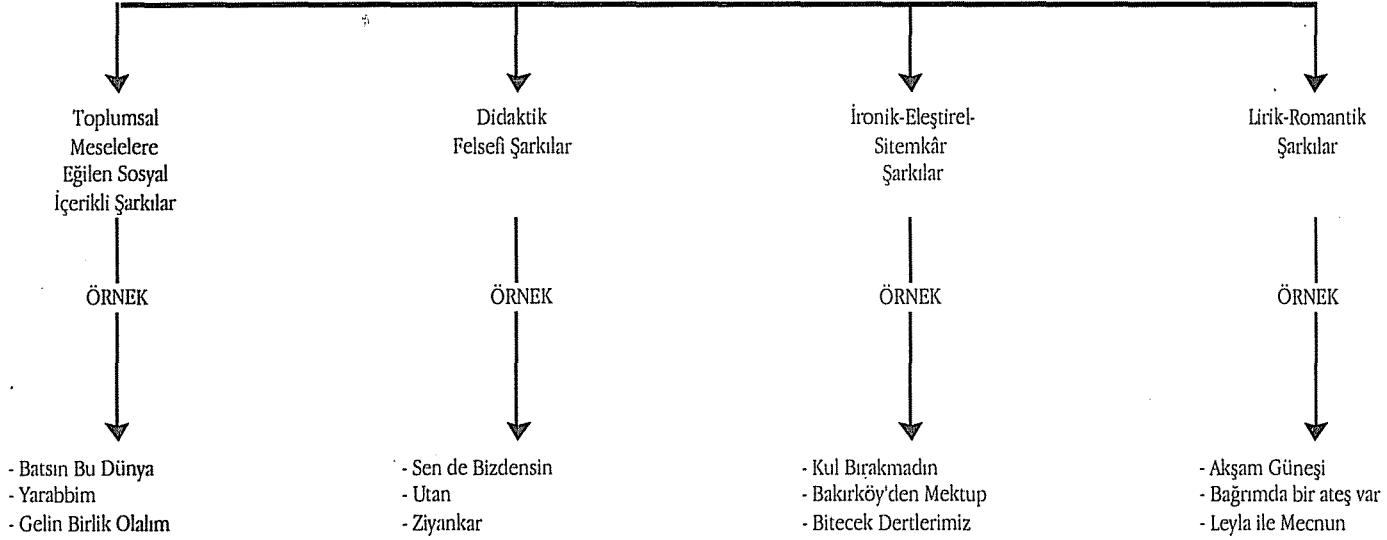
Bu noktadan sonra iş müzikologlara düşüyor.

AŞK	499	NAZAR	10
AHİRET	4	ÖMÜR	30
ALLAH	46	ÖLÜM	112
ALINYAZISI	18	RÜYA	30
CENNET	10	RÜZGAR	25
DUA - BEDDUA	16	SONS ¹⁷	4
ECEL	29	SİR	23
FELEK	31	SABİR	25
GÜNAH	49	SARHOŞ	24
GÖNÜL	138	SUÇ	17
GARİP	29	ŞİKAYET	7
GAYE	4	TANRI	27
HAK	38	TALİH	17
HAKİKAT	1	TEMİZ	1
IZDIRAP	31	(KARA)TOPRAK	3
İYİ	9	VEFA/VEFASIZ	25
KADER	127	VİCDAN	10
KÖTÜ	11	YÂR	51
LEYLA	55	YARATMAK	37
MECNUN	25	YARAB	16
MAHŞER	13	YARATAN	11
MEVLA	14	ZALİM	32
MUCİZE	5	ZULÜM	22
NİYAZ	4	ZAMAN	66

ŞEKİL 1: Orhan Gencebay Şarkılarındaki Dini-
Geleneksel Kavramların Kullanış Sıklıklarını
Gösterir Tablo.

Bu tablo oluşturulurken ilk 15 albümün söz sayısını Meral Özbek'in yaptığı çalışma esas alınarak belirlenmiş, Klasikler (I-II) hariç, diğer albümlerin söz sayısını da tarafımızca yapılmıştır.

ORHAN GENCEBAY ŞARKILARINDA İŞLENEN KONULARIN TASNİFİ

ŞEKL 2: Şarkılara Göre Konuların Tasnifi ve
Örnekleri Şeması

KAYNAKÇA

Kitaplar

Bekir Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, Damla Yayınevi, İst. 1991.

Cem Behar, Klasik Türk Musikisi Üzerine Denemeler, Bağlam Yayıncılık, İst. 1987.

Erol Güngör, İslam'ın Bugünkü Meseleleri, 2. Baskı, İst. 1993.

Feridun Aksın (yayın yönetmeni), Cumhuriyetimizin 75 Yılı I-III. , YKY, İst. 1998.

Feridun Fazıl Tülbentçi, Türk Atasözleri ve Deyimler, İst. 1977.

Meral Özbek, Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski, İletişim Yayınları, II. Baskı, İst. 1994.

Nazife Güngör, Sosyokültürel Açından arabesk, Bilgi Yayınevi, II. Baskı, İst. 1993.

Nüreddin es Sâbûnî (çev. Bekir Topaloğlu), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 1995.

Sadiüddin Taftazânî, Şerhu'l Akâid, Dergah Yayınları, III. baskı, İst. 1991.

Selman Başaran, Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1994.

Şerif Mardin, Din ve İdeoloji, İletişim Yayınları, İst. 1983.

Makâleler ve Süreli Yayınlar

Ayça Şen, "Mütevazi Astrofizikçi", Aktüel Dergisi, 02. 04. 1998.

Ayşe Deniz Poyraz, "Tesellimizi Veriyor", YeniYüzyıl Gazetesi, 23. 03. 1998.

Murat Meriç, "Neler Dinledik, Nelerle Coştuk", 75 Yılda Değişen Yaşam

Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları (ed. Oya Baydar, Derya Özkan), Tarih Vakfı Yayınları, İst. 1999.

Nurdan Gürbilek, "Ben de İsterem", Defter, Metis Yayınları, Yaz 1999, yıl: 12, Sayı: 37.

Orhan Gencebay ile Yapılan Söyleşi: "Biz de Bu Ülkenin Sesiyiz", Zaman Gazetesi, 20. 02. 1996.

Selçuk Coşkun, "Halkın Hadis Bilgisi Üzerine Mahalli Bir Araştırma (Bayburt ve Yakın Çevresinde Hadis Bilgisi)", Hadisin Dünyü-Bugünü ve Geleceği Sempozyumu (14-15 Ekim 1993) Kitabı, Samsun, 1993.

Diğer Medya Kaynakları

Ahmet Hakan, İskele-Sancak Programı'nda Orhan Gencebay'la Söyleşi, Kanal 7 Televizyonu, 25. 12. 1999.

<http://www.bornova.ege.edu.tr/~mergen>

http://www.list2000.com.tr/orhan_gencebay/tr/default.htm